

Nedenstående erindringer har været bragt i
Viborg Stifts Folkeblad i juni 1964.

Barndoms minder fra en historisk egn

Af pens. lærer Gunnar Friis, Viborg

Mit barndomsland er først og fremmest Tjele sogn, idet jeg er født i Foulum skole i 1892. Egnen er rig på historiske minder, og når man opvokse i et lærerhjem, hvor fortiden tit blev draget frem, blev de gamle tider gjort levende, så man aldrig glemte de indtryk, man fik gennem det, man hørte, læste og selv oplevede.

Der var nu først skolen. I »En landsbydegns dagbog« lader Blicher hovedpersonen, Morten Vinge, være født og opvokset her, og efter mange års sørgelige oplevelser både på Tjele og i krig og fangenskab ender Morten Vinge i sin faders embede som degn for Tjele og Vinge sogne.

Da jeg blev så gammel, at jeg selv kunne læse novellen, hvor blev jeg grebet af den sørgmodige beretning, især af slutningen, hvor Morten Vinge sidder ene i sit barndomshjem og skriver i sin dagbog: »Alle mine ungdomsvenner er for længst gangne til hvile; jeg er ene tilbage som et skaldet træ på heden«.

Det er jo ikke en virkelig tildragelse, Blicher beretter; men både egnen og personerne er skildret så levende, at man syntes, det hele var virkelighed.

*

Til Foulum skole knytter sig en virkelig, men endnu mere tragisk historie. Her fødtes den 8. juni 1761 drengen Niels, søn af sognedegnen Otto Nathansen. Han var en begavet dreng, gik en tid i latinskolen i Horsens, men fik ingen eksamen. Han manglede penge, og så lavede han falske pengesedler; det kostede ham 8 års tugthusarbejde. I 1802 stjal han på kunstmuseet i København de berømte guldhorn og omsmeltede dem. For den udåd sad han i fængsel i over 30 år. Beretningen om hans skæbne gjorde et dybt indtryk på mig, ikke mindst, fordi man fortalte, at retskafne og dygtige slægtninge af ham endnu levede på egnen.

Far var kirkesanger ved Tjele kirke, og tit fulgte nogle af os børn med til gudstjenesten. Far skulle af sted i god tid, for han skulle ringe med kirkeklokken, sætte salmenumre op og ordne alt inden gudstjenestens begyndelse. Imens kunne vi børn gå rundt i kirken, og der var nok at se på.

Lige over for indgangsdøren findes det store marmorrelief over ritmester Levetzau, der døde i 1737. Det fylder en hel væg, og Levetzau står ved et lille bord i fuld legemsstørrelse. Og så hans gravmæle i tårnrummet! Hvor tit har jeg ikke stået foran det smedede gitterværk og beundret den pragtfulde sarkofag af sort og hvidt marmor!

Det er et prangende og kostbart gravmæle Levetzau har hædret sig selv med; men hans eftermæle blandt befolkningen var ikke opløftende. Kisten var opsat i kirken, inden Levetzau døde, og man fortalte, at somme tider gik han og hans drikkebrødre over i kirken og satte sig i marmorkisten og spillede terninger, ligesom man fortalte om hans elskovsforhold til forskellige kvinder og om hans overfald på præstedatteren fra Foulum; en adfærd, som kostede ham en stor sum penge.

I kirken var der andre gravminder; men de fangede ikke en drengs interesse så stærkt som Levetzaus pragtfulde gravmæle.

*

Tjeles ejer var i min barndom kammerherre Christian Ditlev Lüttichau. Han var i halvfemserne en kort tid finansminister, og i mange år var han formand for Hedeselskabet, hvorfor hans statue står ved siden af Morvilles foran Hedeselskabets bygning på Hjultorvet i Viborg.

Familien Lüttichau gik meget flittigt i kirke og når gudstjenesten var sluttet, rejste kirkegængerne sig op; men ingen gik ud af kirkestolene, før herskabet var kommet forbi. Jeg ser endnu for mig kammerherren og kammerherreinden gå nedad kirkegulvet, mens de nikkede til begge sider. Hvis kammerherren talte med en af bønderne uden for kirken, så stod manden med hatten i hånden, så længe samtalen varede. Lüttichau var en nobel og retsindig mand, der ofte ydede et fremadstræbende ungt menneske økonomisk hjælp, og der var det bedste forhold mellem ham og egnens befolkning

Den søndre fløj af Tjele er den ældste del af gården bygget omkring 1500. I nederste etage boede i min barndom gartner Sørensen og hustru; de havde været på Tjele i mange år og stod i et ærbødigt, men hjerteligt forhold til herskabet.

Flere gange var jeg med mine forældre, når de besøgte gartnerfamilien i den ejendommelige lejlighed, hvor murene var over 1 meter tykke. Oven over gartnerboligen var der lagerrum; men rester af gamle kalkmalerier fortalte, at her havde været herskabsbolig.

Det var nok heroppe i de dengang smukke stuer og sale, at »den skotske kvinde« Genete Jakobsdatter havde boet. Hun var i Skotland blevet gift med Mogens Løvenbalk på Tjele og blev mor til to børn, sønnen Knud og datteren Margrethe; men hun levede stille og tilbagetrukket, og da

Mogens Løvenbalk døde, påstod hans slægtninge, at han og Genete ikke havde været gift, og det lykkedes derfor svogeren Erik Skram at blive ejer af Tjele. Hendes historie har forfatteren H. F. Ewald gjort levende gennem sin roman »Den skotske kvinde på Tjele« og denne bog hørte til min kæreste læsning i drengeårene.

*

Fra Tjele ned til Tjele Langsø er der en skovklædt dal, kaldet Engedal, og hertil gik mange af vore småudflugter. Nede ved søen ligger en høj, kaldet Margrethehøj. Dengang gik der velholdte gange gennem lunden, og oppe på højen var der bænke. Heroppe fra var der en smuk udsigt over søen til Bigum og Lindum. Når man som stor dreng og ungt menneske sad her, f. eks. en stille sommer søndag eftermiddag eller aften, så blev det afsnit af Ewalds bog levende hvor han fortæller, at Margrethe sad på højens top og så ud over søen og tænkte med længsel på den unge Folmer Rud – og så pludselig dukkede han op og stod smilende foran hende med sin lut i hånden.

Til den del at Tjele, hvor herskabet boede kom en almindelig skoledreng jo ikke, men når jeg skulle et ærinde til gartnerens, vovede jeg mig dog, om end med lidt ængstelse, gennem den hvælvede port, der fører fra avlsgården ind til borggården, og jeg standsede da tit og stavede mig gennem det vers, der er indhugget i en sten over porten. Verset kan jeg endnu huske udenad; der står:

*Vi bygge her huse og store fæste,
endog vi ere her fremmede gæste.
Gud unde os her at bygge og bo,
at vi kunne naa den Evige ro.*

Nedenunder står der, at Jørgen Skram til Tjele og hans hustru, Hilleborg Daa, byggede huset i 1585. Den gamle sydfløj var altså ikke længere god nok til det høje herskab.

Størst indtryk gjorde vel nok i drenge- og ungdomsårene Marie Grubbes historie. Hun var den feterede unge datter på Tjele, blev gift med kong Frederik den Tredjes søn, Ulrik Frederik Gyldenløve, blev skilt fra ham og gift med herremanden Palle Dyre, men heller ikke dette ægteskab blev lykkeligt. Til sidst forelskede hun sig i kusken Søren Møller og løb bort med ham, og den smukke datter fra Tjele endte som fægekone på Falster.

Navnlig gennem J. P. Jacobsens bog »Marie Grubbe« er hendes tragiske skæbne blevet kendt, og denne bog pløjede jeg igennem flere gange som dreng, skønt den ikke kan siges at være børnelæsning.

Jeg skrev før, at herskabsboligen var lukket land; men nogle enkelte gange har jeg dog været inden for murene. Kammerherrens elskelige datter, frk. Elinor Lüttichau, holdt i nogle år søndagsskole på Tjele, og ved juletræsfesten var vi børn gæster i herskabsboligen. Som ungt menneske var jeg med til en jubilæumsfest for gartner Sørensen og frue, og den fest holdt

kammerherre Lüttichau for den afholdte gartnerfamilie ovre i hovedfløjens pragtfulde stuer, vel de samme stuer, som Marie Grubbe færdedes i som ung.

*

Viborg var købstad; når det kun var de større børn, der skulle med til byen, gik både far og mor og børnene de 12 kilometer frem og tilbage; men skulle hele familien af sted lånte far naboens befordring eller han lejede en vognmand til at køre for os. Hvor står disse køreture til Viborg endnu for mig i en egen glans!

Far var en god fortæller, og når vi kørte på strækningen før Spangsdal, mindede han os altid om, at nu kørte vi over Tap hede, og det var her, prins Otto af Danmark tabte slaget mod grev Gert og holstenerne. Prins Otto blev taget til fange og sat i fængsel i Segeborg slot, og siden blev det ikke ham, men broderen Valdemar Atterdag, der blev Danmarks konge.

Når vi kom nærmere til Viborg, så vi til venstre Asmild Kloster, hvor biskop Gunner, der hjalp Valdemar Sejr til at samle Jyske Lov, engang havde boet. Og når vi kørte ned ad søbakken, så lå søerne og Viborg by med domkirkens tårne som et smukt panorama for vore undrende øjne.

Inde i byen blev hestene sat i en af købmandsgårdene og når indkøbene var gjort, skulle vi gerne på en rundgang i den skønne stad. Vi var i anlægget Tausens Minde og fik at vide, at her havde stået en kirke, og i den havde Hans Tausen prædikeret den lutherske lære for Viborgs borgere.

Domkirken besøgte vi selvfølgelig også, og jeg husker, at vi var der engang, mens Joakim Skovgaard og hans medhjælpere arbejdede med den enestående udsmykning af kirkerummet.

Hvis der var tid, skulle vi også ned i det smukke anlæg Borgvold, og vi børn travede til voldens top ad de mange trappetrin uden at tænke på, at der her i borgerkrigenes tid blev udkæmpet blodige slag.

Dette er en del spredte indtryk og oplevelser fra drengeårene i en egn med rige fortidsminder.

Gunner Friis,

født i Foulum 23/8 189, død i Viborg 23/6 1983.

Begravet på Foulum kirkegård.

Gunnar Friis var lærer i Brejning ved Ringkøbing fra 1917 til 1957.